

3. મહેનતનો રોટલો

પન્નાલાલ પટેલ

આ બોધકથામાં શ્રમ, સ્વાશ્રય અને પ્રામાણિકતાનો મહિમા કરવામાં આવ્યો છે. મોચીભગત મફતનું સ્વીકારવાની સ્પષ્ટ ના પાડે છે, આમ મોચી ભગત દ્વારા આપણને શ્રમ, સ્વાશ્રય અને પ્રામાણિકતાનો બોધ મળે છે.

કાશી નગરીમાં એક મોચી રહેતો હતો. તે બહુ પ્રામાણિક હતો. સંતોષી પણ એટલો જ. એકવાર એક સાધુ આવી મોચીને પૂછવા લાગ્યા, “મોચીભગત ! મારા પગનાં પગરખાંનું શું પડે ?” મોચીએ કહ્યું, “મારી પાસે સીવેલાં તૈયાર નથી, મહારાજ !”

સાધુ કહે, “સીવી દો તો શું લો?”

મોચીએ કહ્યું, “દોઢ રૂપિયો”.

સાધુને નવાઈ લાગી. બીજાઓએ બે રૂપિયા દેખાડ્યા હતા. પછી ઘટાડીને દોઢ રૂપિયા સુધી આવ્યા હતા, પણ આણે તો મૂળમાં જ દોઢ રૂપિયો કહ્યો. સાધુએ પૂછ્યું, “દોઢ તો કહેવાનો પણ લેવાના કેટલા?”

મોચી સાધુ સામે જોઈ હસવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું, “જે કહેવાના એ લેવાના, મહારાજ! આપની ઈચ્છા હોય તો બનાવું.”

સાધુએ કહ્યું, “અચ્છા બનાવો, ક્યારે આપશો?”

મોચી બોલ્યો, “પરમ દિવસે આ વખતે.”

સાધુ કહે, “જરૂર હોં ! મારે પરમ દિવસે સાંજે જવું છે, માટે ઢીલ ન થાય.”

મોચી કહે, “જાઓ કે ન જાઓ. પરમ દિવસે તમને આ વખતે જરૂર મળી જશે.”

પણ સાધુને મોચીના વાયદામાં જરા પણ વિશ્વાસ ન હતો.

બીજા દિવસે વળી એણે મોચીને ત્યાં આંટો માર્યો. મોચીને પૂછ્યું, “મોચીભગત, કેટલે આવ્યું આપણું કામ ?”

મોચીએ કહ્યું, “બેફિકર રહો મહારાજ, વાયદો નહિ ચૂકું.”

છતાંય સાધુને શાંતિ ન વળી. ત્રીજા દિવસે સવારમાં વળી સાધુને વિચાર આવ્યો, “લાવને, જરા મોચીને ત્યાં આંટો મારું.”

પણ આ વખતે તો મોચીએ સાધુની કિંમત કરી. તેણે કહ્યું, “મહારાજ, તમને માણસ પારખતાં આવડતું નથી. આખી દુનિયા જૂઠું બોલે છે એમ જ તમે માનો છો. નાહક શું કામ ધક્કા ખાઓ છો ? સાંજે આવજો, જાઓ.”

સાંજે સમય પ્રમાણે સાધુ આવ્યા ત્યારે પગરખાં બિલકુલ તૈયાર હતાં. આ જોઈ સાધુ મોચી ઉપર બહુ ખુશ થયા. તે સમજી ગયા, મોચી સાચુકલો છે, ખરેખરો ભગત છે, કદી જૂઠું બોલતો નથી.

સાધુએ તેને બે રૂપિયા આપ્યા. મોચી પાસે છૂટા પૈસા ન હતા. તે પૈસા લઈને ઊભો થયો,

તેણે સાધુને કહ્યું, “જરાક ઊભા રહો મહારાજ, હું સામેની દુકાનેથી પરચૂરણ લઈ આવું.”

સાધુએ કહ્યું, “રહેવા દો ભગત, એટલા પૈસાની આપણા તરફથી તમાકુ પીજો.”

મોચીએ કહ્યું, “હું તમાકુ પીતો નથી, મહારાજ.”

“તો આપણા તરફથી પગરખાં સીવવા માટેની દોરી લાવજો.”

“ના મહારાજ, હરામનો પૈસો મને ન ખપે.” મોચી સામેની દુકાને પરચૂરણ લેવા ગયો. સાધુ તો મોચીની ભાવના જોઈ એના ઉપર ખૂબ જ ખુશ થયા. તેમણે હળવેક રહીને ઝોળીમાંથી પારસમણિ કાઢ્યો. કોઈ જુએ નહિ એ રીતે મોચીનાં ઓજારોને પારસમણિ ઘસી દીધો. બધાં ઓજારો સોનાનાં થઈ ગયાં ! પછી તે મોચી પાસે ગયો. તેની પાસેથી પૈસા લેતી વખતે કહ્યું, “ભગત, મૂઠી ચણાના પૈસા પણ ભિક્ષા માટે આપશો તો ઈશ્વર તમારું ભલું કરશે.”

મોચીએ ખીસામાંથી એક સિક્કો આપતાં કહ્યું, “લો, એક મૂઠી ચણામાં શું થશે ?” એ દુકાન તરફ ચાલતો થયો.

“એક મૂઠી ચણા તો મારી પાસે છે.” એમ કહી સાધુએ પગ ઉપાડ્યો.

મોચીએ દુકાન ઉપર આવીને જોયું તો ઓજાર બધાં સોનાનાં ! તે સમજી ગયો કે આ કામ પેલા સાધુનું છે. મોચીનો જીવ બળી ઊઠ્યો. તે નિસાસો નાખી બબડ્યો, “અરે ભગવાન ! હવે હું આ સોનાનાં ઓજારોથી કેવી રીતે કામ કરીશ?” તેણે ઓજારો લઈને ઘરના ખૂણામાં નાખ્યાં. પછી ઊંચે મૂકેલાં ઘસાયેલાં ઓજારો ઉતારી વળી પાછો કામે વળ્યો. મનોમન એમ પણ કહેતો હતો કે, “ગમે તેમ પણ સાધુની ઈચ્છા તો આપણને સુખી કરવાની જ હતી.”

બિચારાએ બાર મહિના મજૂરી કરી ત્યારે માંડ માંડ નવાં ઓજાર વસાવી શક્યો.

એકવાર તે ભજન ગણગણતો નીચી નજરે સીવતો હતો, ત્યાં એના કાને કોઈકનો અવાજ પડ્યો, “કેમ છો, મોચીભગત ?”

મોચીએ જોયું તો એ પેલા જ સાધુ હતા. તેણે સાધુને કહ્યું, “ઓજાર બગાડી ગયા હતા એ જ ને તમે, સાધુ મહારાજ !”

સાધુને નવાઈ લાગી. એમને તો હતું પોતાને ઓળખતાં જ મોચીભગત પગે પડશે, માનપાન

કરશે અને ઘણો બધો આભાર માનશે, પણ એને બદલે આ માણસ તો પોતાને ઠપકો આપતો હતો. સાધુને વહેમ પડ્યો. આ બિચારો સોનાને પિત્તળ ધારી બેઠો લાગે છે. તેમણે કહ્યું, “મોચીભગત, ઓજાર બગાડ્યાં નથી, સોનાનાં બનાવ્યાં છે. ક્યાં છે એ? નાખી તો નથી દીધાં ને ?”

‘મને ખબર છે મહારાજ, સોનાનાં છે પણ એ સોનું મેં મારાં બાવડાંના બળથી ઓછું મેળવ્યું છે ? આવું મફતનું સોનું શું કરવું છે ? એ પડ્યાં ખૂણામાં, તમે પાછાં જ લઈ જાઓ.’

સાધુએ મોચીને શિખામણ આપતાં કહ્યું, ‘મોચીભગત, તમને કશી ગમ નથી. સોનું વેચીને પૈસા બનાવો ને મજા કરો. આ કાચી દુકાનને પાકી કરો. કામ કરનાર માણસો રાખો. બેઠાં બેઠાં ખાઓ ને લહેર ઉડાઓ.’

મોચીએ પૂછ્યું, “ભગવાને આ હાથપગ આપ્યા છે, એને શું કરું મહારાજ ?”

નવાઈ ભરી આંખે સાધુ તો મોચીભગત સામે તાકી જ રહ્યા.

મોચીએ કહ્યું : “સાધુ મહારાજ, ભગવાને હાથપગ કંઈ બેઠાં બેઠાં ખાવા માટે નહિ, કામ કરવા આપ્યા છે.”

આ સાંભળી સાધુ બોલ્યા, “મોચીભગત, સાચી વાત છે ! ભગવાને કામ કરવા જ હાથપગ આપ્યા છે. હવેથી હું પણ હાથે કમાઈને જ ખાઈશ ને તમારા જેવો જીવનનો સાચો આનંદ મેળવીશ.”

સાધુ કોઈ ઊંડા વિચારમાં પડી ગયા હતા. પોતાના કામે વળતાં મોચીએ સાધુને પૂછ્યું, “કેમ મૂંગા થઈ ગયા ?”

સાધુએ કહ્યું, “હું મૂંગો નથી થઈ ગયો, વિચારમાં પડી ગયો છું.”

“શા વિચારમાં પડી ગયા છો, મહારાજ ! મેં તમને કહ્યું એ ખોટું છે ?”

“તમારી વાત નથી, મારી વાત છે”-સાધુએ મોચી સામે ગંભીર ભાવે જોઈને કહ્યું, “હું પણ નાનુંમોટું તપ તો કરું જ છું. જેમ મારી પાસે સોનું બનાવવાનું સાધન છે, છતાં મેં એનો ઉપયોગ મારી જાત માટે કદીયે કર્યો નથી. ભિક્ષા માંગીને પેટનો ખાડો પૂરું છું, પણ આજે તારી આ ભિક્ષાનો જે ગર્વ મારામાં હતો તે પણ ગાળી નાખ્યો છે. આજથી તમે મારા ગુરુ ! ને આજથી

હું તમારો આ દાખલો યાદ કરીશ ને મારા ગર્વને ધોતો રહીશ.” મોચી કામ કરવું ભૂલી ગયો અને સાધુની પીઠ પાછળ જોતો જ રહ્યો. કામે વળતાં બબડ્યો, ‘આપ ખરા સાધુ !’

શબ્દસમજૂતી

પગરખાં પગનું રક્ષણ કરનાર, ચંપલ, જોડા **હરામનો** મહેનત વગરનો **પારસમણિ** લોકમાન્યતા મુજબ સ્પર્શ માત્રથી લોઢાને સોનામાં બદલી નાખનાર મણિ **ગમ** સમજ **ગર્વ** અભિમાન, અહંકાર, મદ, બડાઈ

રૂઢિપ્રયોગો

પગ ઉપાડવો ઝડપથી ચાલવું. **બાવડાના બળથી** જાત મહેનતથી **જીવ બળવો** દુઃખી થવું **બેઠાં બેઠાં ખાવું** શ્રમ કર્યા વિના, નિરાંતે ઉપભોગ કરવો **નિસાસો નાખવો** આહ નાખવી. **પેટનો ખાડો પૂરવો** જીવનનિર્વાહ કરવો **ખૂણામાં નાખવું** બેદરકારીથી બાજુમાં મૂકવું

ભાષાસજ્જતા

• વિરામચિહ્નો :

ભાષાલેખનમાં વિરામચિહ્નોનું ઘણું મહત્ત્વ છે. ખાસ કરીને અર્થ કે ભાવ અનુસાર ભાષાને સચોટ બનાવવા વિરામચિહ્નો આવશ્યક છે. કેટલાંક ઉપયોગી વિરામચિહ્નોનો પરિચય કેળવીએ.

પૂર્ણવિરામ (.)

પ્રશ્નચિહ્ન (?)

વિરામચિહ્નો

અલ્પવિરામ (,)

ઉદ્ગારચિહ્ન (!)

(1) પૂર્ણવિરામ : (.)

- કાશી નગરીમાં એક મોચી રહેતો હતો.

- લિ.(લિખિતંગ), ચિ.(ચિરંજીવ)

પૂર્ણવિરામનો ઉપયોગ વાક્ય પૂર્ણ થતું દર્શાવવા થાય છે. શબ્દોને ટૂંકમાં લખવાના થાય ત્યારે પણ પૂર્ણવિરામનો ઉપયોગ થાય છે.

(2) અલ્પવિરામ : (,)

- બેફિકર રહો મહારાજ, વાયદો નહિ ચૂકું.
- પ્રાચી, નિર્મલ, કૃતિ અને હિમાંશુ પુસ્તકાલયમાં ગયાં.

અલ્પવિરામનો ઉપયોગ સંબોધન કરવા, બેથી વધારે પદો કે શબ્દસમૂહો પછી તથા દીર્ઘ વાક્યોમાં વચ્ચે અટકવાની જરૂર પડે ત્યારે થાય છે.

(3) પ્રશ્નચિહ્ન : (?)

- કેમ મૂંગા થઈ ગયા?
- આવું મફતનું સોનું શું કરવું છે?

વાક્યમાં પ્રશ્નનો ભાવ દર્શાવવા માટે વાક્યના અંતે પ્રશ્નચિહ્ન મૂકવામાં આવે છે. જેથી વાચક-ભાવક તે પ્રશ્નવાક્ય છે એમ સમજી શકશે. ‘ક્યાં’, ‘કેમ’, ‘કેવું’, ‘શા માટે’, ‘કઈ’, ‘કોણ’, ‘કોનું’ વગેરે શબ્દો પ્રશ્નનો ભાવ દર્શાવે છે.

(4) ઉદ્ગારચિહ્ન : (!)

- શા વિચારમાં પડી ગયા છો, મહારાજ !
- જોયું તો ઓજાર બધાં સોનાનાં !

આશ્ચર્ય, પીડા, ધિક્કાર, હર્ષ, પ્રશંસા કે દુઃખની લાગણી બતાવવા વાક્યમાં ઉદ્ગારચિહ્ન વપરાય છે. ક્યારેક કટાક્ષ કરવામાં પણ ઉદ્ગારચિહ્ન વપરાય છે. જેમ કે,

- તું તો બહુ બહાદુર ! સસલી જોઈને ભાગ્યો !

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર એક-એક વાક્યમાં લખો :

- (1) મોચીભગત સ્વભાવે કેવા હતા ?
- (2) મોચી પરચૂરણ લેવા જવાનું કહે છે ત્યારે સાધુ શું કહે છે ?
- (3) મોચીભગત નવાં ઓજાર ક્યારે વસાવી શક્યા ?
- (4) માણસના હાથ-પગ વિશે મોચીભગત શું માને છે ?
- (5) છેલ્લે મોચીભગત સાધુ વિશે શું કહે છે ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર લખો :

- (1) સાધુને ક્યારે નવાઈ લાગી ?
- (2) મોચીની પ્રામાણિકતાનો બદલો સાધુએ શી રીતે વાળ્યો ?
- (3) મોચીને ક્યારે દુઃખ થયું ?
- (4) મોચીને કેટલા સમય પછી નવાં ઓજારો મળ્યાં ?

3. નીચેનાં વાક્યો કોણ બોલે છે તે લખો :

- (1) “મારી પાસે સીવેલાં તૈયાર નથી.” _____
- (2) “બેફિકર રહો મહારાજ, વાયદો નહિ ચૂકું.” _____
- (3) “હરામનો પૈસો મને ન ખપે.” _____
- (4) “આ કાચી દુકાનને પાકી કરો.” _____

4. નીચેનાં અધૂરાં વાક્યોની પૂર્તિ કરો :

- (1) સાધુ કહે : “જરૂર હોં ! મારે પરમ દિવસે _____
_____ ન થાય.”
- (2) “મહારાજ, તમને માણસ પારખતાં આવડતું નથી. આખી દુનિયા
_____ છો.”

5. નીચેનાં વાક્યોને વાર્તાના ક્રમમાં ગોઠવો :

- (1) “બેફિકર રહો મહારાજ, વાયદો નહિ ચૂકું.”
- (2) “સીવી દો તો શું લો ?”
- (3) “એક મૂઠી ચણા તો મારી પાસે છે.”
- (4) “મારી પાસે સીવેલાં તૈયાર નથી” મહારાજ !

6. નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

- (1) પગ _____ (2) નવાઈ _____ (3) કિંમત _____
- (4) દુનિયા _____ (5) ઓજાર _____ (6) આનંદ _____

7. નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો આપો :

- (1) પ્રામાણિક × _____ (2) જૂઠું × _____ (3) વિશ્વાસ × _____
- (4) ફિકર × _____ (5) વેચવું × _____ (6) સદુપયોગ × _____

8. નીચેના કોષ્ટકમાંથી દર્શાવ્યા પ્રમાણે રૂઢિપ્રયોગ શોધો. જે-તે રૂઢિપ્રયોગના અર્થ સામે તે રૂઢિપ્રયોગ લખો :

શ	નુ	પે	ટ	નો	ખા	ડો	પૂ	ર	વો	વ	અ
ગ	ત	બે	પ	સા	ધ	ન	સા	મ	ગ્રી	ર	ર
થ	રા	ઠાં	ગ	લ	ખૂ	ણા	માં	ના	ખ	વું	જ
વો	દ	બે	ઉ	જિ	ત	જિ	ત	ના	ક	ર	ક
ઉ	ના	ઠાં	પા	ન	ધા	જી	વ	બ	ળ	વો	ર
દા	પ	ખા	ડ	ખા	વ	ડા	ના	બ	ળ	થી	વી
ર	થ	વું	વો	પ	ર	મ	ગ	તિ	કા	બે	લ

પગ ઉપાડવો

ઝડપથી ચાલવું
દુઃખી થવું
બેદરકારીથી બાજુમાં મૂકવું
જાત મહેનતથી
શ્રમ કર્યા વિના, નિરાંતે ઉપભોગ કરવો

9. વિચારો અને લખો :

- (1) મોચીની જગ્યાએ તમે હોત તો ?
- (2) સાધુ મહારાજની જગ્યાએ તમે હોત તો ?

10. સૂચના મુજબ કરો :

- (1) પાઠમાંથી જોડાક્ષરવાળા શબ્દો શોધીને લખો.
- (2) શોધેલા શબ્દો પરથી વાક્યો બનાવો.

પ્રવૃત્તિ

- શાળા-પુસ્તકાલય, દૈનિક સમાચારપત્રોમાંથી બોધવાર્તાઓ મેળવી વાંચો અને વર્ગમાં રજૂ કરો.

